

Csukovits Enikő: Politikai, társadalmi változások a Magyar Királyságban 1301-1525 között

Az Árpád-ház kihalásától a mohácsi csatavesztésig tartó több mint két évszázadot régi történeti munkákban gyakran nevezték a „*vegyesházi királyok korának*”. Az elnevezés arra utalt, hogy ebben az időszakban öt különböző dinasztia adott királyt Magyarországnak. A sort az Árpádokkal leányágon rokon nápolyi Anjou-ház kezdte, őket a szomszéd országokban uralkodó Luxemburgi, Habsburg, Jagelló és egyetlen hazai család, a Hunyadi-ház követte. Az ország trónját egyik család sem volt képes hosszabb időre megszerezni, egy-két nemzedék után valamennyi uralkodóház Magyarországra került ága fiúörökös nélkül halt ki. A dinasztiaaváltások minden esetben komoly megrázkódtatást jelentettek az ország számára, a megbomlott rend helyreállítása évekig-évtizedekig is eltarthatott. Az időszak legjelentősebb kül- és belpolitikai változásai ennek ellenére függetlenek voltak a dinasztiaaváltásoktól, noha olykor azonos időben mentek végbe.

Magyarország belpolitikájában az 1430-40-es években történt alapvető változás. Ettől kezdve nemcsak azok szóltak bele az ország irányításába, akik állandóan a király környezetében tartózkodtak, hanem a nemesség szélesebb tömegei is, arra hivatkozva, hogy ők képviselik az egész országot. Érdekeik érvényesítésére új eszközöket kerestek, így teremtették meg a képviselők útján működő országgyűlést. Európában a királyi udvar és a rendek közti harcban született meg mai politikai intézményeink nagy része, ekkor dolgozták ki a parlamentarizmus elveit. Ez a harc mindenütt komoly megrázkódtatással járt, Magyarország számára azonban a szembenállás végzetesnek bizonyult, mivel a törökkel szembeni védekezés esélyeit rontotta.

Amikor Zsigmond 1437 decemberében meghalt, Habsburg Albert került országai trónjára. A magyar előkelők alig tíz nappal Zsigmond halála után királlyá választották, német királlyá 1438 márciusában, cseh királlyá májusban választották. Albert személyében először került Habsburg Magyarország és Csehország élére. Osztrák hercegként már bizonyított uralkodói rátermettségét szinte egész Közép-Európa uraként már nem volt ideje bemutatni: 1439 októberében, egy török ellen indított hadjáratban megbetegedett, és elhunyt. Fia, (Utószülött) László halála után, 1440 februárjában látta meg a napvilágot.

Születése két évtizedes polgárháborúba sodorta az országot. Erzsébet királyné és hívei májusban királlyá koronáztatták a 12 hetes V. Lászlót, az előkelők jelentős része azonban ekkorra már magyar királlyá választotta III. (Jagelló) Ulászló lengyel királyt. A magyar királyként I. Ulászló néven ismert király 1444-ben életét vesztette a törökök ellen vívott várnai ütközetben. V. László anyja halála után rokona, III. Frigyes német király bécsújhelyi udvarába került. Nevében Magyarországon az 1446-ban kormányzóvá választott Hunyadi János, Csehországban Podjebrád György gyakorolta az uralkodói jogokat. III. Frigyes szinte fogolyként őrizte Lászlót, 1452-ben, miután az osztrák, magyar és cseh rendek szövetségre léptek egymással, csak szabályos ostrommal sikerült őt kiszabadítani gyámja kezéből. A még mindig gyermek király 1453 januárjában a pozsonyi országgyűlésen hivatalosan is megkezdte magyarországi uralkodását, az év második felében pedig Csehországban is királlyá koronázták. A kormányzók egyik országban sem siettek átadni a királyi javakat. Magyarországon 1456-ban, Hunyadi János halála után a királyi várak birtoklásáért véres küzdelem kezdődött: a kormányzó fia, Hunyadi László megölte az újonnan kinevezett főkapitányt, Cillei Ulrikot, a gyilkosságért V. László kivégeztette Hunyadi Lászlót. A történetek után újra fellángolt polgárháború elől V. László Bécsbe, majd Prágába távozott, magával hurcolta a kisebbik Hunyadi-fiút, Mátyást is. A nehézségeken már nem sikerült felülkerekednie: 1457 novemberében, Prágában meghalt.

Hunyadi Mátyás 1458-ban megválasztott magyar királyként tért haza a cseh fogságból. A magyar előkelők ezúttal nem egy külföldi dinasztia tagjának ajánlották fel a hatalmat, hanem a hazai arisztokrácia legbefolyásosabb családjából választottak uralkodót. Mátyás

tizenöt évesen került az ország trónjára, és rendkívül energikusan látott hozzá a polgárháborús években szétzilált kormányzat helyreállításához. Belső konszolidáció, dinasztiaalapítás, valamint az elődök, elsősorban Zsigmond által uralt országok koronájának megszerzése – alapvetően ez a három cél határozta meg uralkodását. Belpolitikai elképzeléseit szinte maradéktalanul megvalósította, a külpolitikában azonban csak részsikereket ért el: a katolikus cseh rendek ugyan 1469-ben királyukká választották, Csehországon azonban osztoznia kellett az ellentábor által megválasztott Jagelló Ulászlóval. A Hunyadi-házból sem lett magyar uralkodó-dinasztia: Mátyásnak nem született törvényes utóda, házasságon kívüli fiát, Corvin Jánost pedig halála után félreállították a magyar előkelők. Amikor Mátyás 1490-ben meghalt, a számos trónjelölt közül a korábbi ellenfelet, Ulászló cseh királyt találták a legalkalmasabbnak, a magyar trónra így újra a Jagelló-ház egyik tagja került. II. Ulászló, és az őt két országa trónján követő fia, II. Lajos uralkodását a történetírás a magyar középkor záró korszakának tekintti, amely 1526. augusztus 29-én, a törökök elleni vesztes mohácsi ütközettel ért véget.

***

Az ország középkorvégi népességét – amelynek több mint kilenctizedét a jobbágyság tette ki – különböző számítási módszerekkel a kutatók 3 és 5,5 millió közötti számra becsülték. A 16. század elejére érzékelhető változás történt a megyék egymáshoz viszonyított népességarányában is: a déli, eredetileg sűrűn lakott területeken, amelyeket az 1390-es évektől kezdve időről-időre török támadás ért, megfogyatkozott a lakosság. Akadtak olyan területek, ahol a településeknek a 90%-a elpusztult – nem csak falvak százai, de jelentős városok is nyomtalanul elenyésztek. A legjobban elpusztult országrészek – a Temesköz, a Dráva-Száva köze – középkori topográfiáját is csak nagy nehézségekkel lehet rekonstruálni.

Noha a városi szabadságjogok adományozásának zöme a 13. századra esett, a városhálózat alapjainak kialakulása, illetve a városok közti hierarchia állandósulása elhúzódott a 15. század elejéig. Az Anjou-korban folytatódott a különböző városkiváltságok adományozása, ezek egyrészt gazdasági (vásártartási jog, vámmentesség, árumegállító jog stb.), másrészt jogi (saját városjog használata, bíró és esküdtválasztás szabadsága) és egyházi (plébánosválasztás, kegyúri jogok gyakorlása) kiváltságok voltak. A privilegizált települések számának növekedése szükségessé tette a köztük lévő differenciálást: az 1351. évi törvény egyedül a fallal övezett városokat mentette fel a kilenced fizetése alól. Igazi várossá csak királyi tulajdonban lévő, önkormányzattal rendelkező település válhatott, a városi jogokat vagy több évtizedig tartó „gyűjtögetéssel” (Kassa, Bártfa), vagy alapított város esetében (Körmöcbánya) akár egyszerre is meg lehetett szerezni. A 14. század végére Magyarország területén mintegy két tucat valódi város volt. A legjelentősebbek fellendülésüket a távolsági kereskedelemnek köszönhették: az országba vezető kereskedelmi utak mentén helyezkedtek el: pl. nyugaton Sopron, Pozsony, északon Bártfa, Eperjes, délkeleten Brassó, Nagyszében. Az országban haladó valamennyi út Budára tartott, melynek jelentőségének növekedését jelzi, hogy míg a század első felében a fehérvári városjog volt a legnépszerűbb, addig 1347-től ezt a szerepet átvette a budai. A kereskedővárosok mellett három régióban létrejöttek az országban bányavárosok: Selmezbánya, Gölnicbánya illetve Nagybánya vezetésével. A városiasodás magas fokán álltak az erdélyi szász városok: itt jóval nagyobb volt a városlakók aránya az országos átlagnál.

Az 1351-es törvényben kiemelt városfal mellett a városiasság egyre fontosabb kellékének számított a megfelelő városi jog használata. Az új királyi koncepcióra jó példa Zsolna esete. A Trencsén megyei, német hospesek által alapított Zsolna, amely létrejöttkor a sziléziai Teschen (ma Český Těšín, Csehország) jogát kapta, s ügyeit is oda fellebbezte, a 14. század folyamán több mezőváros anyavárosává vált. 1369-ben azonban Nagy Lajos király kifejezte azt a kívánságát, hogy a zsolnaiak idehaza „keressenek maguknak törvényes jogot”. Zsolna a korponai városjog mellett döntött: 1378-ban Korponát arra kérte, másolja le számára

saját jogkönyvét. Lajos azonban nem érte be azzal, hogy városaiban hazai jogot használtak, gondoskodott a városok saját felsőbíróságáról is: előbb (1375-ben) önálló bírói fórumot hozott létre, a bíróságot vezető országbíró „az összes királyi város bírója” lett, majd néhány évvel később a tárnokmester törvényszéke, a megreformált, városi polgárokkal kibővített, a városok szokásjoga szerint bíraskodó tárnokszék vált a városok fellebbviteli fórumává.

Zsigmond király 1405-ben valamennyi hazai város helyzetének rendezésére vállalkozott. Április 15-én kiadta az úgynevezett városi határozatokat, valamint ugyanebben az évben, valószínűsíthetően március 12-i keltezéssel a határozatnál rövidebb városi törvényt. A 14. század végén még valamennyi királyi város bíróságának számító tárnokszékről folyamatosan kiszorult minden olyan város, amelyik nem a budai jog szerint ítélkezett. A magyarországi városok „arisztokráciájának” számító hét tárnoki város közé Buda, Kassa, Bártfa, Eperjes, Pozsony, Sopron és Nagyszombat tartozott, Pest a 15. század végén csatlakozott hozzájuk.